

Türkçe Öğretmen Adaylarının Söylem Sunumlarının İncelenmesi

Çağrı Kaygısız^a ve Nermin Yazıcı^b

Öz

Yazma, diğer dil becerilerine kıyasla gelişimi okul dışı ortamda en az desteklenen beceri alanıdır. Dolayısıyla yazma becerisinin gelişiminde, okulda yapılan didaktik etkinliklerin niteliği önem kazanır. Bu bağlamda didaktik süreçlere yön veren öğretmenlerin özellikle metin yapısı ve çalışma sistematığına ilişkin yeterlilikleri öğrencilere sağlanacak girdi niteliği açısından özellikle önemlidir. Bu doğrultuda bilişsel sistemin çalışma prensiplerinden hareketle metnin işleyişini modelleyen Bölütlenmiş Söylem Temsil Kuramı temelinde öğretmen adaylarının söylem sunum yapılarını incelemek ve öğretmen adaylarının yazma süreçlerine ilişkin tespit ve önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Bu amaçla içerik analizi yöntemi kullanılarak öğretmen adaylarının metinleri incelenmiş, yapılan çözümlemede söylem bölütleri arasındaki sözbilimsel ilişkileri yapılandırma ve söylem güncelleme problemleri görülmüştür. Buradan hareketle karşılaşılan metinleştirme problemlerinin nedenleri kuram temelinde ele alınarak çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: yazma, metin yapısı, söylem sunumu

Makale Hakkında

Gönderim tarihi: 01.03.2024

Düzeltilme tarihi: 26.03.2024

Kabul tarihi: 31.03.2024

Elektronik Yayın Tarihi:30.08.2024

Giriş

Metnin söylem düzeyinde işlenmesi, tümcelerın sözbilimsel işleve dayalı bölütlenmesiyle gerçekleşir. Bu yönüyle söylem bölütleme, metnin bir biriyle bağlantılı tümce dizilerine ayrılmasıdır ve bu işlem yazılı ve sözlü dilin anlaşılmasında önemlidir (Zacks vd. 2017). Söylem bölütleri aralarında konusal bütünlük bulunan ancak sözbilimsel açıdan farklı işlevlere sahip birimlerdir. Bu birimler önermelerin söylem akışında önceden üretilmiş diğer önermelerle kurduğu sözbilimsel ilişkiye göre belirlenir. Örneğin açıklama içeren sözbilimsel ilişkide söylem bölütleri, ana önermeye açıklama ilişkisiyle bağlanan diğer önermeler arasında kurulur.

Söylem bölütlerinin incelenmesi metni oluşturan birimlerin, metin yapısının kurulumunda oynadığı işlevin yani metnin çalışma mekanizmasının anlaşılmasına katkı sağlar. Örneğin söylem bölütlerine erişim gönderim ilişkilerine dayalıdır. Dolayısıyla söylem bölütleri arasındaki sözbilimsel ilişkilerin irdelenmesi bölütler arasındaki tutarlılık ilişkilerinin anlaşılmasına sağlar. Ayrıca söylem bölütlerinin belirlenmesi söylem bağdaşıklığının anlaşılması ve iletişim sezdirimlerinin çıkarılmasında gereklidir (Lascarides ve Asher, 1993). Söylem bölütlerinin belirlenmesi metin özetleme açısından da önemlidir. Zira metni oluşturan söylem bölütleri üstlendikleri sözbilimsel işlev açısından eşit önemde değildir. Bazı bölütler ana önermede verilen bilgiyi desteklemek, detaylandırmak vb. gibi ikincil derecede önemlidir. Buna karşın bazı bölütler aktarılan bilgi açısından olay-durumların anlaşılması bakımından birinci derecede önemlidir. Metnin çalışma yapısı bakımından bu durum ikincil öneme sahip bölütlerin metin yüzeyinden silinmesine ve bu sayede metnin özetlenmesine olanak sağlar.

Söylem bölütlerinin incelenmesi metinsel olduğu kadar bilişsel yapının işleyişiyle de ilgilidir. Çünkü bölüt sınırlarının nasıl belirlendiğini incelemek esasen söylem yapısını oluşturan birimlerin nasıl üretildiğini ve algılandığını incelemektir (Bestgen, 1998). Bu durum söylem çalışmalarında üzerinde önemle durulan konulardan biridir çünkü söylem bölütleme-bölüt tanıma aslından doğrudan bilişsel sistemin çalışmasıyla

^aSorumlu yazar, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, cgr.kaygisiz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9650-3889

^bHacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, nerminyazici@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0145-9772

ilgilidir, bu durum bilişsel psikolojide örüntü tanıma^d (pattern recognition) olarak ifade edilir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde söylem bölütlerini incelemek bilişsel sistemin üretim ve yorumlamak için kullandığı metinsel düzeneklerin anlaşılmasına katkı sağlar.

Dil öğretiminin temel amacı dil becerilerinin kullanımını geliştirmektir. Ancak diğer beceri alanlarına kıyasla yazma okul dışı bağlamda en az desteklenen beceridir. Dolayısıyla okulda yapılan etkinlik ve uygulamalar yazma becerisinin gelişimi açısından önemlidir. Bu noktada özellikle didaktik süreçlere yön veren ve öğrenci performansına ilişkin değerlendirmeler yapan öğretmenlerin metin yapısına ve çalışma mekanizmasına ilişkin yeterlilikleri ön plana çıkar. Çünkü öğretmenlerin, yazma becerisinin gelişimine etki edebilmesi metin yapısını kavramalarına ve metnin nasıl daha iyi anlaşılıp üretilebileceğini çözümlemelerine bağlıdır (Hyland, 2007). Bozkurt'a (2019) göre de metinlerin yapılarına ve amaçlarına ilişkin bilgisi olan Türkçe öğretmenleri, okuduğunu anlama süreçlerini destekleyecek ve öğrencilerin bağlama ve türe uygun metin üretme becerilerinin gelişimine yardımcı olacaktır.

Öğretmenlik meslek yeterlilikleri arasında, öğretmenlerin ileri düzey kuramsal, metodolojik ve olgusal bilgiye sahip olmaları gerektiği yer almaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2017). Metnin derin ve yüzeysel ilişkilerinin nasıl yapılandırılacağı, sözcüksel, sözdizimsel özellikler ve metnin söylem yapısı arasındaki etkileşimlerin nasıl sağlanacağına ilişkin işlemsel (procedural) bilgi yazma becerisinin gelişiminde önemlidir. Dolayısıyla didaktik süreçleri yöneten öğretmenlerin metnin yapısına ve bu yapının didaktik süreçlere aktarımına dönük araçlara gönderimde bulunan işlemsel bilgi düzeyi hakkındaki üstbilişsel farkındalıkları mesleki yeterlilik açısından dikkate alınmalıdır.

Öğretmenlerin mesleki bilgi, beceri ve deneyimleri zaman içinde gelişim göstermekle birlikte, mesleki gelişim hizmet öncesinden başlayarak geliştirilmeli (Kiraz, 2002; Odabaşı ve Kabakçı, 2007; Reecer, 1995) ve öğretmenler meslek yaşamlarında ihtiyaç duyacakları bilgi, beceri ve yeterliliklere sahip olarak meslek hayatlarına başlamalıdır. Özetle öğretmenlerin mesleki bilgi ve ihtiyaçları öğretmen yetiştirme süreçlerini de kapsayacak şekilde meslek hayatları boyunca devam eden bir öğrenme sürecidir (Avalos, 2011; TEDMEM, 2019). Buradan yola çıkarak çalışmada metnin ve bilişsel sistemin işleyişiyle ilgili söylem bölütleri arasındaki sözbilimsel ilişkilerin yapısını açıklayan bu yönüyle de yazma sürecine dönük işlemsel bilgi sağlayan Bölütlenmiş Söylem Temsil Kuramı temelinde Türkçe öğretmen adaylarının söylem sunum yapılarını incelemek ve öğretmen adaylarının mesleki yeterliliklerinin gelişimine ilişkin öneriler getirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yanıtlanacak araştırma soruları şunlardır:

1. Hangi sözbilimsel ilişki türünün ağırlıklı olarak kullanıldığı,
2. Sözbilimsel ilişki türlerinin kendi içindeki dağılımı,
3. Olası metinleştirme sorunlarına ilişkin tanımlar.

Bölütlenmiş Söylem Temsil Kuramı

Söylem bölütleri arasındaki mantıksal ilişkileri temel alan kuramlar, bağdaşık bir söylemin nasıl olup da kendi parçalarının toplamından daha fazlasını taşıyabildiğini açıklamaya çalışır (Kaili, 2019). Bu amaçla geliştirilen kuramlardan birisi de Bölütlenmiş Söylem Temsil Kuramıdır (Segmented Discourse Representation Theory). Asher ve Lascarides (2003) tarafından geliştirilen kuramda söylem bölütleri arasında kurulan anlambilimsel ve edimbilimsel etkileşimlerin bölüt sınırlarının belirlenmesini sağlayan sözbilimsel ilişkileri belirginleştirdiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda kuram tümcelerinin anlam bilimsel temsillerinin karşılığı olan söylem temsil yapılarının, söylemin daha geniş anlambilimsel temsilleri ile nasıl bir araya geldiği üzerine yoğunlaşmaktadır (Kaili, 2019).

Kuramda yeni bilginin (söylem bölütünün) söylem akışı içinde var olan eski bilgiye sözbilimsel ilişkiyle bağlandığı ifade edilmekte ve bu durum söylem güncelleme olarak tanımlanır. Bu noktada söylem güncelleme yeni bilginin hangi söylem bölütüne bağlanacağını belirlenmesi sonrasında ise söylem bölütlerinin hangi sözbilimsel ilişkiyle bağlanacağını belirlenmesi olmak üzere iki görevi içermektedir (Kaili, 2019).

^d Örüntü tanıma bilişsel psikoloji alanındaki temel sorunlardan birisidir ve uyarıların (örüntülerin) ait olduğu kategoriyi belirleyerek onların, var olan bilgilerle eşleştirilmesi sürecidir. Bu yönüyle örüntü tanıma, insanların sahip olduğu bilgi ve deneyime dayanan tipik algılama süreci olarak düşünülebilir (Pi vd. 2008).

Söylem yapısına eklenen bölütlerin, var olan söylem bölütlerine herhangi bir sözbilimsel ilişki olmadan bağlanması durumunda söylem bağdaşıklığı sağlanamaz (Asher ve Lascarides, 2003). Ancak söylem bölütlerinin bağlanmasına ilişkin birtakım düzenlemeler söz konusudur. Buna göre aralarında sözbilimsel ilişki bulunan söylem bölütleri, kendisinden hemen önceki bölüte değil ilişki kurmaya olanak tanıyan bölüte bağlanır ve bu durum söylem atlama olarak ifade edilir (Lascarides ve Asher, 1993). Bu yapılanış esasen metnin aşamalı yapısının bir yansımasıdır metnin büyük ölçekli yapısını oluşturan yerel unsurlar arasındaki bağlantıların söylem akışı boyunca izlenmesini sağlar. Ancak bu noktada söylem yapısına ilişkin için yeni bilginin, hangi bölüte hangi sözbilimsel ilişkiyle bağlanabileceğine dair çıkarımda bulunmak gerekir. Bu yönüyle söylem bölütlemeye farklı bölütlerin bir araya getirilmesinin ötesinde olasılık hesaplamaları içerir. Dolayısıyla söylem yapısının sözbilimsel ilişkiler yoluyla çözümlenmesi yapısal değil, edimbilimsel okumayla gerçekleşir (Moore ve Wiemer-Hastings, 2003).

Kuramda söylem bölütlerini birbirine bağlayan sözbilimsel ilişkiler kendi içinde sıralamalı ve niteleyici ilişkiler olmak üzere alt türlere ayrılan iki kategoride sınıflandırılır. Buna göre kuramda tanımlanan sözbilimsel ilişki türleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

Sözbilimsel İlişki Türleri (Asher ve Vieu, 2005, s.596)

Niteleyici İlişkiler	Sıralamalı İlişkiler
<ul style="list-style-type: none">AyrıntılandırmaÖrneklemeAçıklamaÖn koşulYorum	<ul style="list-style-type: none">AnlatıArtalanSonuçSürdürmeKoşutlukKarşıtlık

Kuramda tanımlanan ilişki türleri ile bu türlere ilişkin açıklama ve örnekleri (kullanılan örnekler veri tabanından alınmıştır) aşağıda verilmiştir.

Niteleyici Sözbilimsel İlişkiler

Niteleyici sözbilimsel ilişkiler birbiriyle ilişkili farklı bölütler arasında altdonanımsal (subordinative) ilişki olması durumunda ortaya çıkar. Bu türden ilişkilerde söylem bölütleri arasında hiyerarşik yapılanış söz konusudur. Dolayısıyla ana önermede yer alan söylem bölütü sözbilimsel ilişkilerin merkezinde konumlanır ve kendisiyle ilişkili diğer bölütleri pragmatik işlev bakımından yönetir.

Ayrıntılandırma (Elaboration). Ana önermede yer alan olay-durumla ilgili ek bilgilere yer verilmesi durumunda ortaya çıkan ilişki türüdür.

Örnek 1^e: Sosyal medya hayatımıza girdiğinden beri bizleri çok çeşitli yönlerden etkiler. Bu etkilerin başında insan ilişkileri yer almaktadır. Önceleri insanların herbiri sohbet ve muhabbet için yan yana gelir. Saatlerce sohbet eder, dertlerini paylaşırdı. İnsanlar arasında samimiyet dostluk göze çarpardı. Sosyal medyanın insan ilişkilerinin arasına girmesiyle insanlar birbirlerinden uzaklaştı. O samimiyetin yerini sahtecilik ve ikiyüzlülük aldı. Artık sadece muhabbet yerine bireyler telefonda, sosyal medyada zaman geçirmeyi yeğlemekte.

Örnekleme (Instance). Bu sözbilimsel ilişkide ana önermede yer alan olay-duruma veya ileri sürülen iddiayla ilişkin örnek verilmesi durumunda oluşur.

Örnek 2: Sosyal medya günümüzde birçok şeyi kolaylaştırıyor. İnsanlar ilişkilerini bir adım dahi atmadan kurabiliyor. Bu birçok kolaylıkla birlikte tabiki de yanında olumsuzluklar da getiriyor. Örneğin insanlar ilişkilerini internet aracılığıyla kurduğundan dolayı samimiyet kaybolabiliyor, insan kendini yeterince iyi anlatamayabiliyor, gittikçe kutuplaşıp yalnızlaşıyor.

^e Sözbilimsel ilişki türlerini açıklamak için kullanılan örneklerin tamamı veri tabanından alınmıştır.

Açıklama (Explanation). Açıklama sözbilimsel ilişkisi ana önermede yer alan olay-durumun neden ve nasıl olduğunun ortaya koyulduğu ilişki türüdür.

Örnek 3: Sosyal medyanın etkisinin kişiden kişiye farklı etki ettiğini düşünüyorum. Kimi insan için yeni ortamlar açıp fırsatlar sunsada kimi insanın da gerçek yaşamdaki sosyalliğini engeller. Bir bakıma bu kişiler kendini sosyal medyanın gerçekliğine kaptırıp dış dünyanın farkında bile olmazlar. Çünkü böyle insanlar gerçek yaşamda edinemedikleri özgüveni ve sosyalliği bu mecralarda çoktan edinmişlerdir.

Ön koşul (Precondition). Ana önermede yer alan olay-durumun gerçekleşmesi için gereken koşulların ortaya koyulduğu sözbilimsel ilişki türüdür.

Örnek 4: Sosyal medya dili bir şey ortaya çıktı. Bu dil özellikle gençler arasında çok yaygın kullanılıyor. Bu durum da insan ilişkilerini canlandırıyor. Bu tarz konuşan insanlar birbirini daha samimi bulmaya başlıyor.

Yorum (Commentary). Üreticinin ana önermede yer alan olay-duruma ilişkin yorum-değerlendirmelerini içeren sözbilimsel ilişkidir.

Örnek 5: Sosyal medyanın kötü yönden etkisi içinse güvensizlik ortamı yaratması denilebilir. Daha önce sosyal medyada her insanın olduğunu söylemiştik. Bu her insanın içinde kötü niyetli kişilerin de girdiğini söylemek yanlış olmaz. Sosyal medya sitelerinde dolandırıcılık, taciz ve kandırma gibi birçok olay olabilmektedir. Bu olaylar sosyal medyadan önce de olan olaylardı fakat kötü insanların fazlalığını görmek insanları korkutmuştur. Ayrıca sosyal medyanın çok kolay ve çok ucuz olması haber paylaşım sitesi olarak görülmesini sağlamıştır. Haber paylaşımı yapanlar ve kendi yaşadıklarını anlatanlar korkuyu çoğaltmıştır. İnsan ilişkilerinde güvensizliğe neden olmuştur.

Sıralamalı Sözbilimsel İlişkiler

Sıralamalı sözbilimsel ilişkilerde ise eşbağlı (*coordinative*) yapı söz konusudur. Dolayısıyla bu tip ilişkilerde hiyerarşik bir yapı söz konusu değildir ve söylem bölütleri arasında herhangi bir yönetim ilişkisi söz konusu değildir.

Anlatı (Narrative). Aralarında tematik bütünlük bulunan önermeler arasında meydana geliş sırası bakımından öncelik sonralık ilişkisi kurulması durumunda ortaya çıkan ilişki türüdür. Ancak bu kurulumda ana önerme oluş sırası bakımından kendisine bağlı diğer önermelerden öncedir.

Örnek 6: Sosyal medya günümüz dünyasına yön veren en büyük kitle iletişim araçlarından birisi haline geldi. Dünyamızı sanal bir köy haline getiren ve insanlığın yeni bir yöne evrilmesine yol açan bu gelişme getirdiği faydalarıyla hayatımızı renklendirmesiyle herkesin gözdesi haline geldi.

Artalan (Background). Ana önermeye eklenen ve aralarında tematik bütünlük bulunan yardımcı önermelerin, ana önermede yer alan olay-durumun oluşuma ilişkin zamansal çerçeveleme yapması durumunda ortaya çıkan sözbilimsel ilişkidir.

Örnek 7: Sosyal medyanın hayatımıza girmesi ile birlikte insanlar arasındaki iletişim farklı bir yöne evrilmiştir. Dijitalleşmenin beraberinde getirdiği rahat ortam ve denetimsizlik insan ilişkileri için apayrı bir ortam oluşturmuştur.

Sonuç (Result). Ana önermede yer alan olay-durumların, kendisine bağlı diğer önermelerde yer alan olay-durumların nedeni olması durumunda ortaya çıkan ilişkidir. Dolayısıyla bu ilişki türünde ana ve yardımcı önermeler arasında neden-sonuç ilişkisi söz konusudur.

Örnek 8: Sosyal medya kullanımı insanların fiziksel iletişimini sekteye uğratmakla beraber insanlar arasındaki iletişime farklı boyutlar kazandırmıştır. Sosyal medya kullanımı insanın duygu ve düşünce yoğunluklarını arttırmıştır. Söylem ve dillere yeni boyutlar kazandırmıştır. Ancak iletişimi biçimsel olarak kalıplara sokmuştur. Bu açıdan sosyal medyanın insan ilişkilerine etkisi büyük olmuştur.

Sürdürme (Continuation). Aralarında tematik süreklilik bulunan farklı önermelerin, ana önermede yer alan olay-durumu tematik olarak çerçevelemesi durumunda orta çıkan ilişki türüdür.

Örnek 9: Sosyal medya insanların hayatında uzun zamandır yer alsa da artık insan, sosyal medya karşısında etkenliğini kaybetmiş, hayatını sosyal medya içeriklerine göre şekillendirmeye başlamıştır. İnsanların kaçta uyanacağı, uyanınca ne yapacağı, ne zaman yemek yiyeceği, çalışacağı, uyuyacağı kısacası her aktivitesinin sosyal medyaya göre şekillenmektedir. Durum öyle bir hale gelmiştir ki insanlar bu zamana kadar bilmedikleri farklı bir kişilik yaratmış, sosyal medya mecralarında bu kişiliğini paylaşırken normal yaşamına olduğu gibi devam etmektedir.

Koşutluk (Parallel). Birbiriyle ilişkili önerme yapılarında yer alan-olay durumların benzer şartlarda ortaya çıkması durumunda ortaya çıkan sözbilimsel ilişki türüdür.

Örnek 10: Bir konu hakkında sesimizi duyurabilmek için gündelik hayatımızda tanışmadığımız insanlarla bir hastag altında toplanabilir ve birlik duygusunu tadabiliriz. Bu da insan ilişkimizi güçlendirir.

Karşıtlık (Contrast). Birbiriyle ilişkili önerme yapılarında yer alan-olay durumların birbirine karşıt ortaya çıkması durumunda ortaya çıkan ilişki türüdür.

Örnek 11: Sadece olumsuz değil, olumlu tarafları da var. Birbirinden binlerce mil uzakta olan insanları birbirine bağlayıp köprü görevi yapıyor. Farklı kültürlerin insanların birbiriyle iletişime geçmesini sağlarken dünyanın bilmediğimiz yerlerinde nelerin yaşanabileceğini gösteriyor bize.

Yöntem

Araştırma Modeli

Nitel araştırma, problem-konu keşfetmeyi veya belirlenen konuları detay, kapsam ve farklılıklar açısından incelemeyi sağlar (Creswell, 2020). Bu nedenle Türkçe öğretmen adaylarının söylem sunum yapılarının incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması (case study) kullanılmıştır. Durum çalışması bir konuyla ilgili var olan durumu betimlemek ve gelişimini sağlamaya dönük sistematik bir modeldir (Chimilər, 2010).

Çalışma Grubu

Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışma grubu amaçlı örnekleme (purposive sample) yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu yöntem çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır ve belli ölçütleri karşılayan veya belli özelliklere sahip bir veya daha fazla özel durumlarda çalışılmak istenildiğinde kullanılır (Büyüköztürk vd. 2013). Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ise kolay ulaşılabilir durum örnekleme tercih edilmiştir. Bu yöntem araştırmaya hız ve pratiklik kazandırması açısından yakın ve erişilmesi kolay örneklerin seçilmesine olanak tanır. Bu kapsamda çalışma grubu Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde okuyan ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 81 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Türkçe öğretmen adaylarının söylem sunum yapılarını incelemek amacıyla katılımcılardan “sosyal medyanın insan ilişkilerine etkileri konusundaki görüşlerini, gerekçelendirerek tartışmaları” istenmiştir. Yazma sürecinde süre sınırı koymanın, metin niteliğini olumsuz yönde etkileyeceği değerlendirildiğinden süre konusunda esnek davranılmıştır. Metin konusunun belirlenmesinde ise katılımcıların sosyal medya ve sosyal medyanın insan ilişkileri üzerinde etkileri hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmaları etkili olmuştur.

Söylem yapısını oluşturan bölüt sınırları ve sözbilimsel ilişki türleri içerik analizi kullanılarak belirlenmiştir. İçerik analizi iletişimin herhangi bir biçiminde uygulanabilen, metin içeriğine odaklanan esnek bir yöntemdir (Cavanagh, 1997). Verilerin içerik analizine tabi tutulması, çözümlenen verilerin kategorize edilerek sınıflandırılması sürecini içerir. Bu süreç verileri bölümlere ayırmayı, incelemeyi, karşılaştırmayı, kavramsallaştırmayı ve ilişkilendirmeyi gerektirir (Strauss ve Corbin, 1990). Dolayısıyla içerik analizinde verilerin kodlanması kesinlik önemlidir ve araştırmacıların aynı kategorileri oluşturması gerekir. Bu nedenle kodlama derecesindeki kesinliği arttırmak için elde edilen veriler araştırmacılar iki kez çözümlenmiş ve uyum katsayılarının hesaplanmasında iki farklı çözümlemeye verilen puanların aritmetik ortalamaları esas alınmıştır. Buna ek olarak iki alan uzmanında da belirlenen sözbilimsel ilişki türlerinin doğruluğunu kontrol

etmeleri istenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde ve kontrolünde veri kontrol formu kullanılarak belirlenen sözbilimsel ilişkilerin hangi türe ait olduğu 1 ile 5 puan arasında puanlanmış, elde edilen puanlar SPSS programına aktarılarak araştırmacılar arası uyum katsayısı hesaplanmıştır.

Uyum katsayısının hesaplanmasında Kendall Uyum Katsayısı yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ikiden fazla değerlendirmenin bir grup üzerinde yaptığı değerlendirmeleri sınavarak, sınama esasına göre aralarında anlamlı derecede uyum olup olmadığını sınavan bir testtir (Can, 2014). Bu doğrultuda hesaplanan uyum katsayısı sonuçları tablo 2’de yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde sözbilimsel ilişki türlerine ilişkin %95 güven aralığında araştırmacılar arası uyum olduğunu göstermektedir.

Tablo 2*Araştırmacılar Arası Uyum Katsayısı Sonuçları*

n	267
Kendall’s W ^a	785
Ki kare	4,258
df	3
Asym.sig	,421

Bulgular

Sözbilimsel ilişki türlerinin kullanımına ilişkin içerik analizi sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır. Söz konusu tablo incelendiğinde katılımcıların ağırlıklı olarak söylem bölütleri arasında yönetim ilişkisi gerektirmeyen eşbağımlı sıralamaları ilişkileri kullandığını, buna karşın alttonanımsal niteleyici ilişkilerin daha az kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3*Sözbilimsel İlişki Türlerinin Dağılımı*

İlişki Türü	f	%
Sıralamalı ilişkiler	149	56
Niteleyici ilişkiler	118	44
Toplam	267	100

Sıralamalı ilişkilerin dağılımına bakıldığında ağırlıklı olarak karşılıklı ilişkisinin kullanıldığı, bu türü sırasıyla anlatı ve sürdürme ilişkisinin izlediği görülmektedir. Bu ana kategoride en az kullanılan ilişki türü ise koşutluktur. Bu kategoride yer alan ilişki türlerinin kullanımına ilişkin veriler Tablo 4’te almaktadır.

Tablo 4*Sıralamalı Sözbilimsel İlişkiler*

İlişki Türü	f	%
Karşılıklı	46	30
Anlatı	38	26
Sürdürme	25	17
Sonuç	19	13
Artalan	16	11
Koşutluk	5	3
Toplam	149	100

Niteleyici sözbilimsel ilişkilerin kendi içindeki dağılımlarına bakıldığında ise ağırlıklı olarak yorum ilişkisinin kullanıldığı görülmektedir. Yorum ilişkisini sırasıyla örnekleme, ayrıntılandırma sözbilimsel ilişki türleri izlemektedir. Bu ana kategoride en az kullanılan ilişki türü ise önkoşul ilişkidir. Metinlerde kullanılan niteleyici sözbilimsel ilişki türlerinin dağılımı Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5*Niteleyici Sözbilimsel İlişkiler*

İlişki Türü	f	%
Yorum	31	26
Örnekleme	28	24
Ayrıntılandırma	25	21
Açıklama	23	19
Önkoşul	11	9
Toplam	118	100

Yapılan inceleme sonucu elde edilen bir diğer bulgu söylem bölütleri arasındaki bütünleştirme veya diğer bir ifadeyle söylem güncellemeye ilişkin sorunlardır. Bu durumla ilgili olarak 12 numaralı örnek incelendiğinde söylem bölütleri arasında herhangi bir sözbilimsel ilişki bulunmadığı, bu durumun sonucu olarak birbiri ardına sıralanmış düşünce yığılımlarından oluşan bir yapı ortaya çıktığı görülmektedir. Söylem bağdaşıklıkta üzerinde etkili olan söz konusu bu yapılanış veri tabanında yer alan 81 metnin 38'inde gözlenmiştir.

Örnek 12: İnternet ilk bulunduğu büyük bir atılım yaptı. İnsanlık için çok büyük bir şeydi bu. Teknoloji hızla gelişti, dolayısıyla içinden türeyen şeyler de çok fazlaydı. Bunlardan bir tanesi de sosyal medyadır. Zaman geçtikçe bu mecralar da içinde dallanıp budaklandı ve bir sürü platform oluştu sosyal medya adı altında.

Sonuç ve Tartışma

Elde edilen bulgular eş bağımlı yapıya sahip sıralamalı ilişkilerin, altdonanımsal niteleyici ilişkilere kıyala daha belirgin kullanıldığını göstermektedir. Söylem özelliği açısından ele alındığında bu durum esasen yazma performansı-sonuçları üzerinde etkileri gözlenen metin türüne özgü bir yapılanışı işaret eder. Bilindiği gibi her metin türü kendine has özelliklere sahiptir. Bu noktada zamansal yapı, anlatı metinleri için temel özelliklerden birisidir. Zamansal yapı üzerinde etkili olan unsurlardan biri tümcelerın eş bağımlı veya altdonanımsal olma durumudur. Buna göre eş bağımlı tümcelerde zamansal yapının korunması daha kolayken, altdonanımsal ilişkilerde zamansal yapının söylem akışı boyunca anlamsal bütünlüğü sekteye uğratmandan korunması zorlaşır. Çalışma bulguları bu bağlamda değerlendirildiğinde katılımcıların, metinleştirme süreci açısından daha karmaşık yapılanışa işaret eden niteleyici ilişkileri kullanımı noktasında kuramsal ve uygulamalı olarak desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sıralamalı ilişkilerin dağılımı da katılımcıların farklı sözbilimsel ilişki türlerinin yapılanışı ve kullanımı noktasında desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Zira içerik analizi sonuçları katılımcıların ağırlıklı olarak karşıtlık ve anlatı ilişki türlerini kullandığını göstermektedir. Bu durumun temel nedeni verilen metin konusu ve katılımcıların metinleştirme eğilimiyle ilgilidir. Bu noktada karşıtlık ilişki türünün kullanımı, katılımcıların sosyal medyanın insan ilişkileri üzerindeki görüşlerini, sosyal medyanın yararları-zararları temelinde karşıtlık kurarak anlatmalarıyla ilişkiliyken; anlatı ilişki türünün kullanımı katılımcıların metin konusuna ilişkin görüşlerini kendi deneyimleri temelinde metinleştirme eğiliminde olmalarıyla ilişkilidir. Ancak metinleştirme sürecinde farklı sözbilimsel ilişkilerin kullanımına ilişkin tercih, Kaili'nin de (2019) ifade ettiği gibi yazarın üretmiş olduğu sözcelerin, daha önceki sözcelerin içeriğine nasıl katkıda bulunduğuyla ilgilidir. Dolayısıyla farklı ilişki türlerinin kullanımına ilişkin tercih metindeki düşünsel yapı ve metin içeriğinin zenginleştirilmesi sağlar. Bu doğrultuda katılımcıların metni ve metindeki düşünsel yapıyı zenginleştirilecek nitelikçe içerik sunumu yapmalarına olanak tanıyan farklı ilişkilerin türlerinin kullanımına ilişkin bilgi ve farkındalıkları geliştirilmelidir.

Sözbilimsel ilişkinin türüne ilişkin düzenleme ve tercihler bir diğer ifadeyle eş bağımlı veya subordinative olma, metnin tematik yapısıyla ilişkili bilgi akışının düzenlenmesi etkilidir. Bu nedenle yazma sürecinde sözbilimsel ilişkilerin türüne ilişkin seçimler söylem akışında metin konusu ve bilgi akışının düzenlenmesine ilişkin araçlara da işaret eder. Buna göre niteleyici ilişkiler olay-duruma ilişkin bilginin detaylandırılması, desteklenmesi-düzeltilmesi yoluyla metnin zenginleştirir, diğer bir ifadeyle niteleyici ilişkiler ana fikri desteklemek ya da genişletmek için kullanılır (Asher ve Vineu, 2005). Buna karşın sıralamalı ilişkiler anlatı sırasını sürdürmek ya da karşıt bilgi vererek ortak konuya katkıda bulunur (Kaili, 2019). İncelenen metinler bu bağlamda değerlendirildiğinde sıralamalı ilişkilerin ağırlıklı kullanımına bağlı olarak ele alınan

olay-durumların sınırlı bir bakış ve yorumla değerlendirildiği; buna karşın düşünsel açıdan metnin zenginleştirilemediği, metindeki hacimsel genişlemenin sıralamalı ilişkilerin özelliği olarak birbiri ardına sıralanan olay-durumlar arasında sıralılık karşılıklı ilişkisi temelinde olduğu görülmektedir.

Çalışma sonucu elde edilen bir diğer önemli bulgu da söylem güncellemeye ilişkin metinleştirme sorunlarıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi söylem akışında yeni bilginin, eski bilgiye sözbilimsel ilişki yoluyla bağlanması söylem güncelleme olarak ifade edilmektedir. Bu noktada eğer söylem akışında yeni bilgi, var olan bir önermeye herhangi bir sözbilimsel ilişki ile bağlanamıyorsa o söylem bağdaşık bir söylem olarak kabul edilmez (Asher ve Lascarides, 2003). Bu doğrultuda çalışmaya katılan Türkçe öğretmen adaylarının yarıya yakınının temelde metnin konusal gelişimi ve bütünlüğüyle ilgili bir durum olan söylem güncellemeye ilişkin işlemleri gerçekleştirmede sorun yaşadığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde Türkçe öğretmen aday katılımcıların, etkileri yazma performansı üzeri de görülen ve esasında metnin çalışma sistemiyle ilgili olan söylem bölütleri arasındaki sözbilimsel ilişkileri yapılandırma ve söylem güncelleme sorunları olduğunu göstermektedir. Bu duruma ek olarak metnin söylem yapısına ilişkin bilgi, metnin ait olduğu söylem durumunun anlaşılmasında da önemlidir. Bu nedenle söylem bölütleri ve bölütler arasındaki ilişkilerin yapılandırılmasına ilişkin sorunların etkilerini okuma performansı üzerinde de görmek mümkündür. Çünkü söylem bölütlerine ilişkin bilgi metnin söylem yapısının anlaşılmasında önemlidir. Okuma sürecinde gönderimsel ifadeleri yorumlamak, olay-durumların zamansal yapısını belirlemek, söylem katılımcılarının plan ve amaçlarının belirlemek söylem yapısıyla ilişkilidir (Moore ve Wiemer-Hastings, 2003). Ayrıca metinsel bilginin uzun süreli bellekte yer alan bilgiyle bütünleşmesi sonucu kurulan (Kintsch ve Rawson, 2005) ve okuma sürecinde metnin neyle ilgili olduğunu anlaşılmasını sağlayan durum modeli oluşumu da yine söylem yapısıyla ilişkilidir. Ancak elde edilen bulgular hem yazma hem de okuma performansı üzerinde etkileri olan söylem bölütleri arasındaki ilişkilerin yapılanışına dönük metinleştirme sorunları olduğunu, ayrıca farklı sözbilimsel ilişki türlerinin kullanımında sınırlı kalındığını bu durumun da yine metinleştirme sorunlarına neden olduğunu göstermektedir.

Eğitimle ilgili çıktıları iyileştirmenin yolu öğretmen niteliklerini geliştirmekten geçer (MEB, 2017) ve öğretmen nitelikleri meslek öncesinden başlayarak geliştirilmesi gereken bir alandır. Ancak elde edilen bulguların gösterdiği gibi Türkçe öğretmen adaylarından oluşan katılımcıların yazma ve okuma performansı üzerinde etkili olan söylem bölütlerini oluşturan sözbilimsel ilişkilerin yapılanışına ve kullanımına ilişkin bilgi ve farkındalık düzeylerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle meslek öncesi dönemden başlayarak metnin ve bilişsel sistemin çalışmasıyla ilgili söylem bölütleri arasındaki sözbilimsel ilişkilerin kurulumu ve yönetiminin nasıl sağlanacağına ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyleri kuramsal ve uygulamalı olarak geliştirilmelidir. Çünkü ancak bu sayede öğretmenlerin metin yapısına ve bu yapının öğretimine ilişkin araçlara gönderimde bulunan işlemsel bilgi düzeyleri geliştirilebilir.

Yayın Etiği

Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonunun 18.05.2022 tarih ve E-35853172-202.03.02.00002180656 kurum sayılı onayı yazına istinaden yapılmıştır.

Kaynakça

- Asher, N., & Lascarides, A. (2003). *Logics of conversation*. Cambridge University Press.
- Asher, N., & Vieu, L. (2005). Subordinating and coordinating discourse relations. *Lingua*, 115, 591–610.
- Avalos, B. (2011). Teacher professional development in teaching and teacher education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10–20. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007>
- Bestgen, Y. (1998). Segmentation markers as trace and signal of discourse. *Journal of Pragmatics*, 29, 753–763.
- Bozkurt, B. Ü. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının metin türlerini kavrama eğilimleri ve tür farkındalıkları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 86–102. <https://doi.org/10.17240/AİBUEFD.2019.19.43815-499154>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak-Kılıç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (15. baskı). Pegem Akademi.

- Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi* (3. baskı). Pegem Akademi.
- Cavanagh, S. (1997). Content analysis: Concepts, methods, and applications. *Nurse*, 4(3), 5–16. <https://doi.org/10.7748/nr4.3.5.s2>
- Chimilari, L. (2010). Multiple-case design. A. J. Mills, G. Durepos, ve E. Wiebe (Haz.), *Encyclopedia of case study research* içinde (s. 582–583). SAGE Publication Inc.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hyland, K. (2007). Language, literacy and L2 writing instruction. *Journal of Second Language Writing*, 16(3), 148-164. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2007.07.005>
- Kaili, A. Ç. (2019). Türkçenin öğretiminde söylem yapısının önemi. Y. Bayyurt ve D. Yaylı (Haz.), *Yabancılara Türkçe öğretimi politika, yöntem ve beceriler* içinde (s. 146-171). Anı Yayıncılık.
- Kintsch, W., & Rawson, K. A. (2005). Comprehension. M. J. Snowling, ve C. Hulme (Haz.), *The Science of Reading* içinde (s. 209–226). Blacwell Publishing.
- Kiraz, E. (2002). Öğretmen adaylarının hizmet öncesi mesleki gelişiminde uygulama öğretmenlerinin işlevi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 1(2), 183–196.
- Lascarides, A., & Asher, N. (1993). Temporal interpretation, discourse relations and commonsense entailment. *Linguistics and Philosophy*, 16(5), 437–493.
- MEB. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Moore, J. D., & Wiemer-Hastings, P. (2003). Discourse in computational linguistics and artificial intelligence. A. C. Graeser, M. A. Gernsbacher, ve S. R. Goldman (Haz.), *Handbook Discourse Process* içinde (s. 439–487). Lawrence Erlbaum Associates.
- Odabaşı, H. F., & Kabakçı, I. (2007). *Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinde bilgi ve iletişim teknolojileri*. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri Kitabı, (s. 39–43). Bakü.
- Pi, Y., Liao, W., Liu, M., ve Lu, J. (2008). Theory of cognitive pattern recognition. P.-Y. Yin (Haz.), *Pattern Recognition, Technology and Application* içinde (s. 433–462). InTech.
- Reecer, M. (1995). Talking substance: Common curriculum and time together bring depth and direction to teacher discussions. *American Educator*, 19(12), 26–32.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. SAGE Publication Inc.
- TEDMEM. (2019). *TALIS 2018 sonuçları ve Türkiye üzerine değerlendirmeler (TEDMEM Analiz Dizisi 6)*. Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Zacks, J. M., Mar, R. A., ve Calarco, N. (2017). The cognitive neuroscience of discourse covered ground and new directions. M. F. Schober, D. N. Rapp, & M. A. Britt (Haz.), *The Routledge Handbook of Discourse Processes* içinde (2. baskı, s. 269–294). Routledge.

Investigation of Turkish Teacher Candidates' Discourse Presentation

Abstract

Compared to other language skills, writing is the skill area whose development is least supported in out-of-school environment. Therefore, the quality of didactic activities carried out at school gains importance in the development of writing skills. In this context, the competences of the teachers who direct the didactic processes, especially regarding the text structure and working systematics, are especially important in terms of the quality of input to be provided to the students. In this direction, it is aimed to examine the discourse presentation structures of pre-service teachers on the basis of the Segmented Discourse Representation Theory, which models the functioning of the text based on the working principles of the cognitive system, and to make determinations and suggestions regarding the writing processes of pre-service teachers. For this purpose, pre-service teachers' texts were analysed using the content analysis method, and the analysis revealed problems in structuring the syntactic relations between discourse segments and discourse updating. From this point of view, the reasons for the textualisation problems encountered were discussed on the basis of theory and solution suggestions were made.

Keywords: writing, text structure, discourse presentation